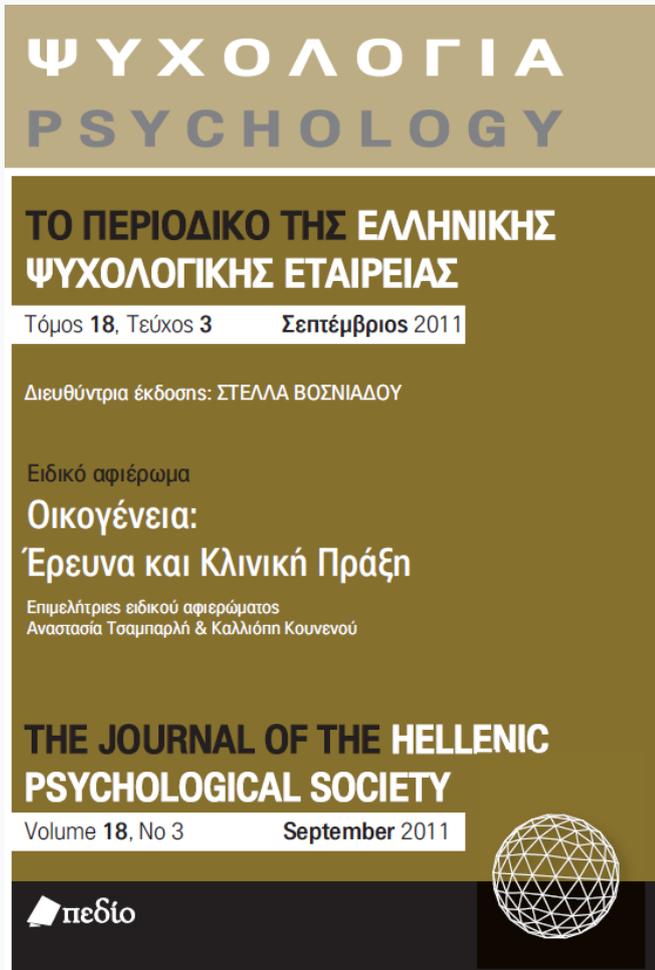

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 18, No 3 (2011)

Parenthood and Twinship: A double challenge

Μαρία Μαρκοδημητράκη

doi: [10.12681/psy_hps.23729](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23729)

Copyright © 2020, Μαρία Μαρκοδημητράκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Μαρκοδημητράκη Μ. (2020). Parenthood and Twinship: A double challenge. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 18(3), 381–396. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23729

Γονικότητα και διδυμία: Μία διπλή πρόκληση

ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΟΔΗΜΗΤΡΑΚΗ¹

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο παρόν κείμενο περιγράφεται και συζητείται η μετάβαση στη γονικότητα δίδυμων παιδιών και η πορεία ανάπτυξης της σχέσης γονιών με τα δίδυμα παιδιά τους από την ενδομήτρια ζωή μέχρι και την εφηβεία. Το ενδιαφέρον μας εστιάζεται στην ιδιαιτερότητα της σχέσης αυτής και στα ζητήματα που προκύπτουν σε κάθε αναπτυξιακό βήμα των δίδυμων. Η πρόκληση για τους γονείς είναι διπλή. Αφενός πρέπει να ανταποκριθούν με αποτελεσματικότητα στο ρόλο τους ως γονιών και αφετέρου πρέπει ταυτόχρονα να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες δυο διαφορετικών παιδιών, με όλες τις δυσκολίες που αυτό συνεπάγεται. Στην παρούσα εργασία δίνεται έμφαση στην αξία της αντιμετώπισης από τους γονείς των δίδυμων παιδιών τους ως διαφορετικών προσωπικοτήτων ήδη από την ενδομήτρια ζωή για την αποφυγή συγκρίσεων, εντάσεων και ζήλιας που υπονομεύουν τη δίδυμη σχέση. Η συνειδητοποίηση της διαφορετικότητας κάθε δίδυμου παιδιού αναδεικνύει τα αναπτυξιακά πλεονεκτήματα της διδυμίας (συντροφικότητα, ενσυναίσθηση, συνεργασία, κ.λπ.) και αποδυναμώνει τη στερεοτυπική αντίληψη «όπου δίδυμοι και πρόβλημα», η οποία αμφισβητείται από σύγχρονες νατουραλιστικές μελέτες. Ο εντοπισμός των αναπτυξιακών πλεονεκτημάτων της διδυμίας είναι ένας κρίσιμος παράγοντας για την ανατροφή συναισθηματικά υγιών δίδυμων παιδιών που σέβονται και εκτιμούν και τον εαυτό τους και τη δίδυμη σχέση.

Λέξεις-κλειδιά: Δίδυμοι, Διδυμία, Ανάπτυξη δίδυμων, Γονικότητα, Γονείς δίδυμων.

1. Εισαγωγή

Παρά το γεγονός ότι έχουν γίνει πολλές μελέτες που στοχεύουν στη συμβουλευτική γονιών δίδυμων και πολυδύμων (Friedrich & Rowland, 1984. Heim, 2007. Lyons, 2007), σοβαρές επιστημονικές έρευνες γι' αυτή τη μορφή γονικότητας είναι, στο βαθμό που γνωρίζουμε, σχεδόν ανύπαρκτες. Αρχικά περιγράφεται εν συντομία η σπουδαιότητα της μετάβασης στη γονικότητα και

εξετάζεται πόσο προκλητική είναι αυτή στην περίπτωση όπου τα παιδιά είναι δίδυμα. Ειδικότερα, παρουσιάζονται οι δυσκολίες με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι οι γονείς δίδυμων, που αφορούν τόσο πρακτικά ζητήματα γύρω από την καθημερινότητα των δίδυμων όσο και τη διαχείριση του άγχους τους προκειμένου να μεγαλώσουν δύο υγιή παιδιά, σωματικά και ψυχικά. Στη συνέχεια, στα επιμέρους υποκεφάλαια, το ενδιαφέρον εστιάζεται στους λόγους που καθιστούν προκλητική τη

1. Διεύθυνση: Επίκουρη Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 74100 Γάλλος, Ρέθυμνο. Τηλ.: 2831077693. Fax: 2831077654. E-mail: markodim@edc.uoc.gr

διδυμία για τους γονείς, όπως αυτή εξελίσσεται από την ενδομήτρια ζωή μέχρι και την εφηβεία. Στο πρώτο υποκεφάλαιο δίνεται έμφαση στην ανάγκη, ήδη από την ενδομήτρια ζωή, να αναπτύξουν οι γονείς δεσμό με κάθε δίδυμο χωριστά, ενισχύοντας εξαρχής τη διαφορετικότητά τους. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο παρουσιάζονται τα τρία είδη δεσμού των διδύμων κατά τη βρεφική ηλικία και ο γονικός ρόλος σε καθένα από αυτά. Στο τρίτο υποκεφάλαιο παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς διδύμων χειρίζονται θέματα ζήλιας, ανταγωνισμού και συνεργασίας ανάλογα με τις αντιλήψεις τους για τον κάθε δίδυμο χωριστά αλλά και για τη δίδυμη σχέση. Στο επόμενο υποκεφάλαιο εξετάζεται ο ρόλος των γονιών διδύμων στην εφηβεία, όπου οι δίδυμοι επιδιώκουν σε μεγαλύτερο βαθμό την ανεξαρτησία τους τόσο από τους γονείς όσο και από το δίδυμό τους. Στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας γίνεται μια σύντομη συζήτηση ορισμένων βασικών σημείων των προηγούμενων κεφαλαίων και τονίζεται ότι οι δίδυμοι μπορεί να είναι όμοιοι αλλά όχι ταυτόσημοι. Όσο πιο νωρίς γίνει αυτό αντιληπτό, τόσο πιο εύκολα θα αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις της διδυμίας και θα αναδειχθούν τα αναπτυξιακά πλεονεκτήματά της.

1. Γονείς διδύμων και το άγχος της διδυμίας

Η μετάβαση στη γονικότητα είναι ένα σημαντικό γεγονός στη ζωή ενός ζευγαριού και αναμφίβολα επιφέρει αλλαγές σε αυτήν. Όσο πιο νωρίς συνειδητοποιεί το ζευγάρι τις αλλαγές αυτές, τόσο πιο ομαλή είναι η μετάβασή του στη νέα πραγματικότητα. Συχνά αυτό σχετίζεται με το πώς οι σύντροφοι αντιλαμβάνονται το ρόλο τους σε μια σχέση και πόσο έτοιμοι είναι να επωμιστούν έναν επιπλέον ρόλο, αυτόν του γονιού. Αν μια εγκυμοσύνη είναι επιθυμητή ή αν προκύπτει μετά από οικογενειακό προγραμματισμό, τότε υπάρχει προσμονή από τους συντρόφους αλλά και από το οικογενειακό τους περιβάλλον για την έκβασή της. Αντίθετα, όταν μια εγκυμοσύνη δεν είναι αναμενόμενη, και η αβεβαιότητα και το ά-

χος που γεννά συνδυάζονται με το άγχος και την ανασφάλεια για επαγγελματική επιτυχία και οικονομική ευμάρεια, τότε οι συνθήκες είναι δυσμενείς και συχνά αποβαίνουν σε βάρος του κυοφορούμενου βρέφους.

Σε περίπτωση διδυμης ή πολυδυμης κύησης κάθε δυσκολία δείχνει να παίρνει ακόμη μεγαλύτερες διαστάσεις. Ειδικά όταν η κύηση δεν είναι επιθυμητή από την αρχή, οι δυσκολίες για την ανατροφή ταυτόχρονα δύο παιδιών, αντί ενός, προβάλλουν σοβαρότερες. Πρόκειται για μια περίοδο που συνοδεύεται από το άγχος όχι μόνο για τη διευθέτηση πρακτικών ζητημάτων, όπως το πώς θα αντεπεξέλθουν οι γονείς, για παράδειγμα, οικονομικά στις νέες ανάγκες (μεγαλύτερο σπίτι, βοήθεια, έξοδα για δύο παιδιά), αλλά και από ανησυχία για τη νέα προοπτική που ανοίγεται μπροστά τους, του να αναθρέψουν δύο υγιή συναισθηματικά δίδυμα παιδιά. Η Piontelli (2002) μελέτησε 30 ζεύγη διδύμων [15 ζεύγη μονοζυγώτες ($N=30$) και 15 ζεύγη διζυγώτες ($N=30$) σύνολο δείγματος ($N=60$)], από τα οποία όλα τα μονοζυγωτικά είχαν συλληφθεί με φυσιολογικό τρόπο, και από τα 15 ζεύγη διζυγωτικών τα 6 ήταν με υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. Όταν η δίδυμη κύηση κοινοποιήθηκε στις μητέρες, οι αντιδράσεις τους ήταν ποικίλες. Οι 14 από τις 15 μητέρες των μονοζυγωτικών διδύμων αρχικά ξεπελάγησαν, προφανώς τόσο από το γεγονός ότι κυοφορούσαν δίδυμα όσο και από το γεγονός ότι αυτά ήταν στον ίδιο σάκο, 6 από αυτές ένωσαν χαρά, ενώ 3 απελπισία. Από τις μητέρες των διζυγωτικών διδύμων 2 μόνο ξεπελάγησαν. Οι υπόλοιπες δέχτηκαν την ανακοίνωση χωρίς να αντιδράσουν ιδιαίτερα, ενδεχομένως γιατί το περίμεναν, αφού είτε είχαν κάνει χρήση μεθόδων υποβοηθούμενης αναπαραγωγής είτε είχαν ιστορικό διδύμων στην οικογένεια. Από αυτές 3 χάρηκαν, ενώ 8 ένωσαν απελπισία. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι όλοι οι γονείς των διζυγωτών διαφορετικού φύλου χάρηκαν με την ανακοίνωση αυτού του γεγονότος, καθώς με μια γέννα θα είχαν παιδιά και των δύο φύλων. Επιπλέον, μια πιο πρόσφατη μελέτη επιβεβαιώνει τα αποτελέσματα της Piontelli (2002) ως προς τα αρνητικά συναισθήματα που βιώνουν οι μέλλοντες γονείς διδύ-

μων. Ειδικότερα, οι Olivennes, Golombok, Rapogida, Rust και Follow-Up Team (2005) συνέκριναν τη φύση και το μέγεθος των δυσκολιών με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι οι γονείς διδύμων και μη διδύμων παιδιών προσχολικής ηλικίας (2-5 ετών) που έχουν προκύψει από τεχνητή γονιμοποίηση σε ένα μεγάλο δείγμα οικογενειών (344 οικογένειες με δίδυμα και 344 οικογένειες με μη δίδυμα παιδιά). Τα αποτελέσματά τους έδειξαν ότι οι μητέρες των διδύμων εμφάνισαν σημαντικά υψηλότερα επίπεδα άγχους και κατάθλιψης συγκριτικά προς τις μητέρες των μη διδύμων παιδιών, καθώς οι πιθανότητες να αλλάξει εντελώς ο τρόπος ζωής τους σταματώντας, για παράδειγμα, την εργασία τους προκειμένου να αναλάβουν οι ίδιες την ανατροφή των παιδιών τους είναι πιο αυξημένες. Τα αποτελέσματα αυτά αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον αν λάβουμε υπόψη μας τα αυξημένα ποσοστά διδύμων και πολύδυμων κυήσεων με τη χρήση μεθόδων υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Στην Ευρώπη το 1999 η χρήση διαφόρων μεθόδων υποβοηθούμενης αναπαραγωγής οδήγησε σε ποσοστό 26,2% γεννήσεων διδύμων και τριδύμων, ενώ το 2000 οι πολύδυμες κυήσεις έφτασαν επίσης το 26,4% (Olivennes et al., 2005). Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα η αύξηση των διδύμων και πολύδυμων γεννήσεων ήταν τέτοια που η μείωσή τους ετέθη ως ζήτημα εθνικής πολιτικής. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά την περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, όπου σε σχετική έρευνα (<http://www.hfea.gov.uk/675.html>) βρέθηκε ότι κατά την περίοδο 2002-03 έγινε τεχνητή γονιμοποίηση διδύμων εμβρύων σε ποσοστό 23,6%, το οποίο ήταν αρκετά μεγάλο.

Το άγχος για την υγιή κοινωνική, γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη των διδύμων τροφοδοτεί η γενικότερη στερεοτυπική αντίληψη που θέλει τους διδύμους απαραίτητως στενά δεμένους μεταξύ τους, να γνωρίζουν κάθε στιγμή τι σκέφτεται αλλά και τι αισθάνεται ο ένας για τον άλλο, και καθένας τους να προσπαθεί αυτόματα να ικανοποιήσει τις ανάγκες του άλλου. Διάχυτη είναι η αντίληψη ότι οι διδυμοί νιώθουν χαμένοι χωρίς το δίδυμό τους και δεν μπορούν να απαγκιστρωθούν από την κατάσταση της διδυμίας

ακόμη και στην ενήλικη ζωή τους. Όλα αυτά αποτελούν το *μυστικισμό της διδυμίας*, όπως χαρακτηριστικά τον αποκαλεί η Friedman (2008), μονοζυγωτική δίδυμη, μητέρα διδύμων και ψυχοθεραπεύτρια με ειδικευση στην ψυχολογία των διδύμων και των γονιών τους. Αυτός ο μυστικισμός διακατείχε ανέκαθεν τη διδυμία. Η Friedman αναρωτιέται γιατί τόσοι άνθρωποι ρέπουν προς το μυστικιστικό. Τι κρύβεται πίσω από αυτή τη συσχέτιση των διδύμων με το μυστηριώδες, το αδιαχώριστο και το υπερφυσικό; Η ίδια θεωρεί ότι ο άνθρωπος παρουσιάζει μια έμφυτη έλξη προς την ιδέα της ύπαρξης ενός όμοιου άλλου, που πυροδοτεί την επιθυμία του να έχει δίπλα του για όλη του τη ζωή ένα οικείο πρόσωπο το οποίο τον κατανοεί απόλυτα. Έτσι δεν νιώθει ποτέ εγκατάλειψη και μοναξιά. Αυτή η επιθυμία του ανθρώπου προβάλλεται στους διδύμους, οι οποίοι αντιμετωπίζονται ως εάν να έχουν μια ιδανική σχέση. Στη μυθολογία, ελληνική και ξένη (για παράδειγμα, στους αρχαίους Ινδούς, τους Ατζέκους, τους Ιρλανδούς και τους Ρωμαίους), η δίδυμη σχέση παρουσιάζεται μέσα από έντονους δεσμούς αγάπης (π.χ. Διόσκουροι, Μολιόνες), μίσους (π.χ. Ζήθος και Αμφίωνας), αλλά και αιμομικτικού πάθους (π.χ. Βυβλίσ και Καύνος) (βλ. Grimal, 1991/1951. Μαρκοδημητράκη, 2003. Μαρκοδημητράκη, Κουγιουμουτζάκης, & Κοκκινάκη, 2005).

Στην πραγματικότητα, οι διδυμοί μπορεί να είναι φίλοι καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους και μπορεί να ικανοποιούν πολλές συναισθηματικές ανάγκες ο ένας για τον άλλο. Αν όμως περιμένουμε οι διδυμοί να είναι στην πραγματικότητα οι τηλεπαθητικές αδελφές ψυχές που φαντάζονται πολλοί, και οι οποίοι ζουν σε ένα δικό τους μυστηριώδη ιδανικό κόσμο, και αν οι ίδιοι οι γονείς τους και το περιβάλλον τους δεν τους αντιμετωπίζει ως ξεχωριστές προσωπικότητες, τότε δεν τους δίνεται η δυνατότητα να αισθανθούν πραγματικά ελεύθεροι να αναπτυχθούν μόνοι τους και έχουν την αίσθηση ότι είναι κομμάτι της φαντασίας των άλλων. Η ανάγκη να διαφανεί η διαφορετικότητα των διδύμων από την αρχή της ζωής τους υποστηρίζεται σε αρκετές μελέτες που δίνουν έμφαση στην ατομικότητά τους, ακό-

μη και στην περίπτωση των μονοζυγωτικών διδύμων (Piontelli, 1999) και μάλιστα των σιαμαίων (Μαρκοδημητράκη, Κοκκινάκη, & Κουγιουμουτζάκης, 2002α, 2002β). Ωστόσο, αν θέλουμε να κάνουμε ένα βήμα παραπέρα, θα διαπιστώσουμε ότι η κοινή γνώμη βρίσκει ιδιαίτερα ελκυστική την ιδέα της ομοιότητάς τους ιδιαίτερα σε επίπεδο συμπεριφοράς (Piontelli, 2008).

Πέρα από τις προαναφερθείσες επικρατούσες αντιλήψεις για τους διδύμους, οι οποίες απασχολούν τους μελλοντικούς γονείς, και παρά το μυστήριο που περιβάλλει τη διδυμία, υπάρχουν κάποιοι δικαιολογημένοι λόγοι ανησυχίας για την έκβαση μιας διδυμης κύησης. Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι με την ανάπτυξη των μεθόδων υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, όπως είναι η εξωσωματική γονιμοποίηση και εμβρυομεταφορά, η μικρογονιμοποίηση, το σπέρμα δότη, το ωάριο δότριας, η δωρεά εμβρύων και η υποκατάστατη μητρότητα (Παπαληγούρα, 2001), οι διδυμες κύσεις σημειώνουν σημαντική αύξηση. Στις ΗΠΑ το ποσοστό των πολλαπλών κύσεων κατά τη δεκαετία 1994-2004 σημείωσε αύξηση 32%, ενώ το 2004 το 3,4% των γεννήσεων ήταν πολύδυμοι. Οι κίνδυνοι που εγκυμονεί μια διδυμη ή πολύδυμη κύηση είναι περισσότεροι από αυτούς που συνεπάγεται η εγκυμοσύνη ενός μόνο παιδιού (Ananth, Joseph, & Smulian, 2004. Cooperstock, Tummaru, Bakewell, & Schramm, 2000. Garite, Clark, Elliott, & Thorp, 2004. Gordon, 2005. Μαρκοδημητράκη, 2003. Μαρκοδημητράκη & Κουγιουμουτζάκης, 2005). Για παράδειγμα, το Σύνδρομο του Εξαφανισθέντος Διδύμου (Vanishing Twin Syndrome) αποτελεί μια σοβαρή απειλή για τις διδυμες κύσεις, καθώς εμφανίζεται κατά το πρώτο τρίμηνο της εγκυμοσύνης σε ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό (21%-30%) (Lage, 2006. Riese, 2003). Το ένα έμβρυο σταματά να αναπτύσσεται και είτε αποβάλλεται είτε απορροφάται στο σώμα της μητέρας, ενώ το άλλο έμβρυο εξακολουθεί να αναπτύσσεται. Πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε ότι, παρόλο που οι μητέρες οι οποίες κuoφορούν διδυμα αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα, τέτοιου είδους επιπλοκές δεν συνοδεύουν απαραίτητα τις διδυμες κύσεις. Επιπλέον, δεν μπο-

ρούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι οι περισσότερες μελέτες διεξάγονται σε μεγάλα ιατρικά κέντρα και επομένως θεωρείται αναμενόμενο το δείγμα να είναι υψηλού κινδύνου. Κι ενώ το ποσοστό εμφάνισης του Συνδρόμου του Εξαφανισθέντος Διδύμου, που αναφέρθηκε παραπάνω, μπορεί να μοιάζει μεγάλο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το 70%-79% των διδυμων κύσεων καταλήγει στη γέννηση διδύμων (Lage, 2006). Πρόκειται για ποσοστό αρκετά μεγάλο, η εκτίμηση του οποίου ενδέχεται να ελαχιστοποιήσει το άγχος για την επικείμενη έκβαση μιας διδυμης κύησης και κατά συνέπεια να μη διαταραχθεί η ομαλή ενδομήτρια ανάπτυξη των διδυμων εμβρύων. Παράγοντες που ενισχύουν τις πιθανότητες γέννησης φυσιολογικών σε βάρος και υγιών βρεφών είναι η σωστή διατροφή, η ξεκούραση και οι συχνές επισκέψεις στο γιατρό.

Όσο δύσκολο και αν είναι όμως οι γονείς, και κυρίως οι μητέρες, να αποβάλουν το άγχος τους για την έκβαση μιας εγκυμοσύνης, η συναισθηματική επένδυση στη σχέση τους με καθένα έμβρυο χωριστά είναι ιδιαίτερα σημαντική. Πρόκειται για ένα δεσμό που φυσιολογικά και αβίαστα μπορεί να αρχίσει ήδη από την προγεννητική περίοδο. Όσο πιο νωρίς αρχίσει να αναπτύσσεται ο δεσμός αυτός με κάθε διδυμο έμβρυο χωριστά, τόσο πιο εύκολη είναι αργότερα η αντιμετώπιση των διδυμων παιδιών ως ξεχωριστών ατόμων (Friedman, 2008). Ας δούμε όμως πώς εξελίσσεται η σχέση των διδύμων μεταξύ τους και με τους γονείς, και πώς σκιαγραφείται η πορεία των διδύμων προς την εξατομίκευση, τη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους και την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

2. Η πρόκληση της διδυμίας

Οι μελλοντικοί γονείς διδύμων δεν έρχονται αντιμέτωποι μόνο με την πρόκληση της γονικότητας που αναμφισβήτητα αποτελεί σταθμό της κοινής ζωής τους. Έρχονται επίσης αντιμέτωποι με την πρόκληση της διδυμίας, να γίνουν δηλαδή γονείς όχι ενός αλλά ταυτόχρονα δύο παιδιών. Ειδικά γι' αυτούς που οι διδυμοί είναι τα πρώτα

τους παιδιά, η πρόκληση αυτή προβάλλει δυσκολότερη. Προκύπτουν εύλογα ερωτήματα πρακτικής φύσης, όπως το πώς θα ρυθμιστεί η καθημερινή φροντίδα των παιδιών, το τάισμα, η αλλαγή της πάνας, ο ύπνος, οι μετακινήσεις τους, η φύλαξή τους σε περίπτωση που και οι δύο γονείς εργάζονται κ.λπ. Κυρίως όμως, αν και όχι πάντα από την αρχή, προκύπτουν ερωτήματα και διλήμματα που αφορούν την ψυχική τους ανάπτυξη. Εδώ και πολλά χρόνια επικρατεί η αντίληψη «όπου δίδυμος και προβλήματα», η οποία μεγεθύνει τα μειονεκτήματα της διδυμίας και αφήνει στο περιθώριο τα πλεονεκτήματά της (Μαρκοδημητράκη, 2003). Τα τελευταία χρόνια πάντως γίνονται προσπάθειες εστίασης του ερευνητικού ενδιαφέροντος σε όψεις της ανάπτυξης των διδύμων και σε ζητήματα που βασανίζουν τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς τους αλλά και τους ίδιους τους διδύμους στη μεταξύ τους σχέση (Buckler, 1999. Gottesman, 2008. Hay & Preedy, 2006. Μαρκοδημητράκη, υπό έκδοση. Μαρκοδημητράκη, Τσούρτου, & Κουγιουμουτζάκης, υπό έκδοση. Preedy, 1999. Sandbank, 1999). Η διαμόρφωση ξεχωριστής προσωπικότητας για κάθε δίδυμο, η ανάπτυξη της ταυτότητάς του ως ξεχωριστής οντότητας και όχι ως συμπληρωματικής ενός συνομήλικου άλλου, καθώς και οι συγκρίσεις που γίνονται εκούσια και ακούσια από γονείς, εκπαιδευτικούς και γενικότερα το κοινωνικό περιβάλλον των διδύμων είναι ζητήματα για τα οποία έχει αναπτυχθεί έντονος προβληματισμός και οι ορθοί χειρισμοί τους συμβάλλουν στην υγιή ψυχική ζωή των διδύμων. Στα υποκεφάλαια που ακολουθούν παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι γονείς την πρόκληση της διδυμίας ανάλογα με την ηλικία των διδύμων παιδιών τους.

Στην ενδομήτρια ζωή

Όταν έρθει η στιγμή να ανακοινώσουν οι μέλλοντες γονείς στο οικογενειακό και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον τους ότι θα αποκτήσουν δίδυμο, ο τρόπος με τον οποίο θα το ανακοινώσουν θεωρείται πολύ σημαντικός για το πώς αντιλαμβάνονται οι ίδιοι το γεγονός. Σύμφωνα με την

Friedman (2008), αν πουν «θα κάνουμε δύο μωρά» αντί «θα κάνουμε δίδυμο», δίνουν ευθύς εξαρχής μια ιδέα όχι μόνο για το πώς βλέπουν οι ίδιοι τα δίδυμα παιδιά τους αλλά και για το πώς θέλουν να τα βλέπουν οι άλλοι, ενισχύοντας παράλληλα τη δική τους πεποίθηση ότι δεν είναι τα δύο μισά της διδυμης μονάδας, αλλά καθένα αποτελεί μια μονάδα με τη δική του υπόσταση. Ακόμα και ο χώρος που παραχωρείται σε κάθε δίδυμο βρέφος για τον ύπνο και το παιχνίδι του καλό είναι να του δίνει τη δυνατότητα να αποκτήσει την αίσθηση ότι είναι ξεχωριστός από εκείνον του δίδυμού του και έχει οριοθετηθεί ως δικός του.

Η Friedman (2008) υποστηρίζει ότι, ήδη από τη στιγμή που γνωστοποιείται στους γονείς ότι η μητέρα κυφορεί δίδυμο, καλό είναι να απευθύνονται σε καθένα από αυτά όχι σαν να είναι το μισό μιας μονάδας αλλά ως χωριστή οντότητα με διαφορετική υπόσταση. Όσο περιεργη κι αν φαίνεται η επαφή με δύο διαφορετικά έμβρυα, η Friedman (2008) τη θεωρεί απαραίτητη για να ξεκινήσει ο δεσμός κυρίως μεταξύ μητέρας και διδύμου βρέφους. Κάνει λόγο για το καλωσόρισμα από τη μητέρα του κάθε εμβρύου και για μια κουβεντούλα που μπορεί να απευθύνει σε καθένα από αυτά. Πρόκειται για απλά πράγματα, που όμως δίνουν το πρώτο στίγμα μιας ιδιαίτερης σχέσης η οποία αρχίζει να αναπτύσσεται. Σύμφωνα με τη Friedman (2008), η καθημερινή κουβεντούλα στο δίδυμο έμβρυο, το τραγούδι που απευθύνεται αποκλειστικά σε αυτό, ακόμα και η σιωπηλή επικοινωνία μαζί του βοηθούν τη μητέρα να συνειδητοποιήσει από πολύ νωρίς ότι περιμένει δυο διαφορετικά παιδιά με τις δικές του ιδιαίτερες το καθένα.

Τα τελευταία χρόνια, με τη βοήθεια των υπερήχων οι γονείς μπορούν να παρακολουθήσουν τα δίδυμα παιδιά τους ενώ αυτά βρίσκονται ακόμα ενδομητρίως, και να καταγράψουν συμπεριφορές και αντιδράσεις τους. Αυτό βέβαια ορισμένες φορές οδηγεί στη λεγόμενη *ετικετοποίηση*, που έχει να κάνει με την απόδοση σε κάθε δίδυμο χαρακτηριστικών τα οποία ενδεχομένως το συνοδεύουν και στην υπόλοιπη ζωή του (Μαρκοδημητράκη, 2003). Η Piontelli, στη μελέτη που διεξήγαγε το 2002, βρήκε ότι μόνο σε 4 από τα

15 ζεύγη εμβρύων μονοζυγωτών και σε 2 από τα 15 ζεύγη διζυγωτών δεν δόθηκαν από τη μητέρα ή και τους δυο γονείς ετικέτες. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις οι γονείς με διπολικό τρόπο προσέδιδαν αντίθετα χαρακτηριστικά σε κάθε έμβρυο (π.χ. το ένα έμβρυο δυνατό και το άλλο αδύνατο, το ένα υπερκινητικό και το άλλο ήρεμο, το ένα καλό και το άλλο κακό κ.ο.κ.). Και ενώ η ετικετοποίηση ξεκινά ουσιαστικά ως μια προσπάθεια των μελλοντικών γονιών να ξεχωρίσουν τα παιδιά τους και να τους δώσουν απλώς κάποια χαρακτηριστικά, γίνεται η απαρχή μιας υποτυπώδους σύγκρισης που κάνει εντονότερα την εμφάνισή της σε μεταγενέστερες φάσεις της ανάπτυξής τους και εγκυμονεί κινδύνους για την ομαλή ψυχική τους ανάπτυξη.

Στη βρεφική ηλικία

Η Kerkhoff-Gromada (2007) υποστηρίζει ότι για τη μητέρα των διδύμων η διαδικασία ανάπτυξης δεσμού με το βρέφος ή τα βρέφη είναι διαφορετική από ό,τι αυτή για τις μητέρες μη διδύμων. Και αυτό γιατί, όπως λέει χαρακτηριστικά, «ο άνθρωπος είναι πλασμένος από τη φύση του να αναπτύσσει στενό δεσμό με ένα πρόσωπο κάθε φορά» (Kerkhoff-Gromada, 2007, σ. 210), επομένως ο στενός δεσμός που η μητέρα αρχίζει να αναπτύσσει σταδιακά με το μη δίδυμο βρέφος της κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, αμέσως μετά τη γέννηση ή ακόμα και μερικές εβδομάδες αργότερα, μπορεί να καθυστερήσει να αναπτυχθεί στα δίδυμα και πολύδυμα βρέφη. Η Kerkhoff-Gromada (2007) περιγράφει τα εξής είδη δεσμού στη βρεφική ηλικία:

α. *Δεσμός με τους διδύμους ως μονάδα* (unit attachment), όταν τα υγιή βρέφη τυγχάνουν από την αρχή μητρικής φροντίδας και περιποίησης, που κάνει τη μητέρα να δένεται συναισθηματικά μαζί τους και να μην μπορεί να τα αντιμετωπίσει ως χωριστές προσωπικότητες, ως παιδιά με διαφορετικές ανάγκες. Αν κατορθώσει να τα αντιμετωπίσει ως διαφορετικές προσωπικότητες, θα το κάνει πολύ αργότερα, ενδεχομένως και το δεύτερο χρόνο της ζωής τους.

β. *Δεσμός κατά προτίμηση* (preferential attachment), κυρίως όταν κάτω από δύσκολες συνθήκες, όπως στην περίπτωση πρόωρου τοκετού ή όταν το βρέφος αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα υγείας αμέσως μετά τη γέννησή του, κρίνεται αναγκαίος ο χωρισμός των διδύμων και το ένα μένει με τους γονείς του, ενώ το άλλο όχι. Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι εύλογο ότι οι γονείς, και κυρίως η μητέρα, θα δεθούν συναισθηματικά πιο γρήγορα με το βρέφος που παραμένει κοντά τους. Το άρρωστο βρέφος πάντως ανακτά το χαμένο έδαφος στις προτιμήσεις των γονιών του, όταν αργότερα βελτιωθεί η κατάσταση της υγείας του και είναι έτοιμο για κοινωνικές επαφές και μοίρασμα με τους γύρω του.

γ. *Εναλλάξ δεσμός* (flip-flop attachment), όταν ο γονιός επενδύει όλη την προσοχή και το ενδιαφέρον του για ορισμένο χρονικό διάστημα στο ένα δίδυμο βρέφος, προκειμένου να το γνωρίσει καλύτερα, και στη συνέχεια σταματά να ασχολείται μαζί του και να το φροντίζει και στρέφει την προσοχή, το ενδιαφέρον και τη φροντίδα του στο άλλο δίδυμο παιδί, έτσι ώστε να το γνωρίσει και αυτό με τη σειρά του καλύτερα.

Στη βρεφική ηλικία των διδύμων, όταν ο βαθμός αυτονομίας τους είναι ακόμα περιορισμένος, ό,τι φαίνεται δύσκολο, ιδιαίτερα σε όσους γίνονται για πρώτη φορά γονείς, και αφορά τη φροντίδα του βρέφους, προβάλλει ακόμα πιο δύσκολο για τους γονείς των διδύμων (Friedrich, & Rowland, 1983). Ειδικά όταν τα δίδυμα βρέφη είναι ανήσυχα και ανυπόμονα, οι διαδικασίες του ταΐσματος και του αλλαγματος της πάνας μοιάζουν ατελείωτες. Όταν μάλιστα οι γονείς μεταφέρουν στα βρέφη τους αυτό το κατά πολύ εύλογο άγχος τους, η κατάσταση γίνεται ακόμα πιο δύσκολη. Η παρουσία του πατέρα ή ενός τρίτου προσώπου, που μπορεί να ανακουφίσει τη μητέρα από την πίεση αυτή, θεωρείται συνήθως απαραίτητη, με αποτέλεσμα τα δίδυμα βρέφη να μαθαίνουν να ζουν σε μια πολύβουη μικρή κοινωνία, αυτήν της οικογένειάς τους, όπου οι ανάγκες τους εξυπηρετούνται άμεσα. Η όποια αδυναμία της άμεσης ικανοποίησης των βρεφικών αναγκών

κάνει ακόμα πιο δυσχερή τη θέση των γονιών. Οι γονείς αναγκάζονται να έχουν διαρκώς κοντά τους τρίτα πρόσωπα, οι σχέσεις του ζευγαριού γίνονται ολόενα και πιο απόμακρες και τις πιο πολλές φορές οι γονείς καταλήγουν να θεωρούν ότι για όλη αυτή την αρνητική κατάσταση ευθύνεται η διδυμία. Μήπως όμως η πρόκληση «γονικότητα και διδυμία» δεν θα έμοιαζε τόσο απειλητική αν οι χειρισμοί των γονιών ήταν διαφορετικοί από την αρχή; Ασφαλώς αυτό δεν σημαίνει ότι η βοήθεια των τρίτων δεν είναι χρήσιμη και απαραίτητη. Πιο ουσιαστική όμως είναι η τόλμη των γονιών να αντιμετωπίσουν οι ίδιοι κατά πρόσωπο το πρόβλημα, καθώς αν από την αρχή τα δίδυμα βρέφη αντιληφθούν ότι όλοι βρίσκονται σε επιφυλακή για την άμεση ανακούφισή τους, ενδέχεται κάποια στιγμή να το «εκμεταλλευτούν». Σε καμιά περίπτωση ένα βρέφος που πεινάει ή δυσφορεί δεν πρέπει να αφήνεται να φτάνει τα όριά του. Αν όμως δεν υπάρχουν περιθώρια για βοήθεια από άλλους, τότε καλό είναι να εντοπίζεται ποιο από τα δύο βρέφη είναι πιο υπομονετικό ή λιγότερο ανήσυχο. Έτσι, κάποιες φορές, προκειμένου να μειωθεί το άγχος μιας δύσκολης στιγμής και να είναι πιο αποτελεσματική η όποια παρέμβαση, οι ανάγκες αυτού του βρέφους μπορούν να ικανοποιούνται σε δεύτερο χρόνο. Αυτό δεν σημαίνει ότι το πιο υπομονετικό βρέφος θα είναι πάντα αδικημένο. Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις θα υπάρχει δυνατότητα να προταχθεί η κάλυψη των δικών του αναγκών. Το σίγουρο είναι πάντως ότι ο απόλυτος επιμερισμός των υποχρεώσεων και η εξ ολοκλήρου ανάληψη της φροντίδας του ενός δίδυμου βρέφους από τον ένα γονιό και του άλλου από τον άλλο στερούν και τους δυο γονείς από τα παιδιά, τα οποία μάλιστα βρίσκονται σε μια τόσο ευαίσθητη ηλικία που έχουν ανάγκη και τους δύο. Από την άλλη στερούν και από τους γονείς την ευκαιρία να βιώσουν ότι έχουν δίδυμα, να γευτούν τη μοναδικότητα και τις χαρές της διδυμίας, αλλά και τις εκπλήξεις που τη συνοδεύουν.

Αναφορικά με το τάισμα των δίδυμων βρεφών, το οποίο καταλήγει να αποτελεί πρόβλημα, όταν συμβαίνει να πεινούν και τα δύο ταυτόχρονα, ίσως είναι χρήσιμο να επανεξετάσουμε τις

διάφορες τεχνικές θηλασμού (παράλληλος θηλασμός και των δύο βρεφών από το στήθος ή από το μπουκάλι) προτού τις καταδικάσουμε με το σκεπτικό ότι στερούν από κάθε βρέφος την εξ ολοκλήρου συναισθηματική επαφή, την κατ' αποκλειστικότητα βλεμματική επαφή και το μοίρασμα με τη μητέρα. Η χρήση τέτοιων τεχνικών μπορεί να είναι αναγκαία προκειμένου να μειωθεί η ένταση της στιγμής. Είναι σίγουρα προτιμότερο να υπάρχει ένα κλίμα ηρεμίας και γαλήνης, όπου δεν θα αποκλείονται οι τριαδικές αλληλεπιδράσεις, και αυτό που για τους γονείς προβάλλει ως απειλή, να καταλήγει να αποτελεί ένα ακόμα πλεονέκτημα της διδυμίας.

Στη νηπιακή και την παιδική ηλικία

Στην προσχολική ηλικία οι δίδυμοι έρχονται αντιμέτωποι με πολλά διλήμματα. Ένα από αυτά είναι το αν και κατά πόσο πρέπει να μοιράζονται. Το ζήτημα του μοιράσματος στους διδύμους είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον. Είναι κάτι που αυθόρμητα συνήθως το κάνουν ήδη από τη σύλληψή τους, καθώς αναπτύσσονται στο ίδιο ενδομήτριο περιβάλλον με τη διαρκή φυσική παρουσία ενός δίδυμου άλλου καθ' όλη τη διάρκεια της κύησής τους. Η εμπειρία του μοιράσματος συνεχίζεται και μεταγεννητικά, αφού οι δίδυμοι μοιράζονται από την προσοχή και το ενδιαφέρον των γονιών τους έως τα παιχνίδια και το δωμάτιό τους. Αυτό δηλαδή που τα μη δίδυμα παιδιά προσχολικής ηλικίας καλούνται να καλλιεργήσουν στο νηπιαγωγείο στο πλαίσιο των κοινωνικών αλληλεπιδράσεών τους με τους συνομηλίκους τους, οι δίδυμοι αυτής της ηλικίας το κάνουν ήδη από την αρχή της ζωής. Το θέμα είναι κατά πόσο αυτό το διαρκές μοίρασμα συμβάλλει στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του κάθε διδύμου ή λειτουργεί ως τροχοπέδη και τους οδηγεί να αναπτύξουν μια σχέση εξάρτησης. Η Friedman (2008) υποστηρίζει ότι είναι ευθύνη των γονιών να βοηθήσουν τους διδύμους να αντιληφθούν ότι δεν είναι απαραίτητο να τα μοιράζονται όλα με το δίδυμο αδελφό τους, και να διεκδικήσουν το αυτονόητο δικαίωμα, όπως κάνουν τα μη δίδυμα παιδιά να περάσουν χρόνο μόνοι με τους

γονείς και τους φίλους τους και να βιώσουν διαφορετικές εμπειρίες. Κατ' αυτό τον τρόπο μπορεί να νιώσουν ότι είναι μοναδικοί και ότι έχουν τη δική τους θέση στη ζωή και στην καρδιά των γονιών τους αλλά και στον κόσμο.

Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά, με τη μορφή της συμπαράστασης του ισχυρού διδύμου προς το πιο αδύναμο, είναι άλλο ένα ζήτημα που απασχολεί τους διδύμους αλλά και τους γονείς τους σε αυτή την ηλικία. Η ενσυναίσθηση, την οποία βιώνουν πιο έντονα οι δίδυμοι (Eaves & Last, 1980. Kugiumutzakis, Kokkinaki, Markodimitraki, & Vitalaki, 2005. Sandbank, 1999. Segal, 1984. Zahn-Waxler, Robinson, & Emde, 1992), τους ωθεί να βοηθούν τον αδελφό τους που είναι λιγότερο κοινωνικός, πιο ντροπαλός ή αντιμετωπίζει ένα φυσικό εμπόδιο. Οι γονείς, από την άλλη, χαίρονται όταν βλέπουν τα δίδυμα παιδιά τους να αλληλοβοηθούνται και να αλληλοϋποστηρίζονται, και επαινούν το δίδυμο που το κάνει χωρίς να περιμένει ανταπόδοση. Πρόβλημα ωστόσο δημιουργείται, όταν ο πιο αδύναμος δίδυμος αρχίζει να εξαρτάται αποκλειστικά από το δίδυμό του, κάνοντας τον άλλο να αισθάνεται βαριά την ευθύνη της προστασίας του. Η ευθύνη αυτή όμως απορρέει ουσιαστικά από το ρόλο της γονικότητας και συνεπώς βαραίνει τους γονείς και όχι τον πιο ανεξάρτητο και ισχυρό δίδυμο, που κάτω από αυτές τις συνθήκες νιώθει ότι πιέζεται διαρκώς να κάνει πράγματα για τον άλλο παραμελώντας τις δικές του ανάγκες. Αν μάλιστα αυτό συμβαίνει κατ' εξακολούθηση, μπορεί να ωθήσει τα δίδυμα αδέρφια σε σύγκρουση και να φέρει τους γονείς αντιμέτωπους με ένα επιπλέον πρόβλημα.

Η επιθυμία των δίδυμων παιδιών να φοιτήσουν στην ίδια ή σε διαφορετική τάξη και να έχουν τους ίδιους ή/και διαφορετικούς φίλους πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη από εκπαιδευτικούς και γονείς. Πρόσφατες έρευνες έχουν δείξει ότι οι δίδυμοι προτιμούν να έχουν τους ίδιους φίλους και να είναι στην ίδια τάξη, εφόσον όμως αυτό δεν εμποδίζει την πρόοδό τους και δεν υπονομεύει την προσωπικότητα του ενός ή του άλλου (Markodimitraki, 2009. Markodimitraki & Kypriotaki, 2008. Thorpe, 2003. Thorpe &

Dandy, 2006). Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι η συναισθηματική ανάγκη των διδύμων για τη φυσική παρουσία του άλλου στο σχολείο ή στο σπίτι, στο διάβασμα ή στο παιχνίδι δεν ακυρώνει απαραίτητα την προσπάθειά τους να είναι και να δείχνουν διαφορετικοί άνθρωποι.

Η προσχολική ηλικία είναι επίσης μια περίοδος κατά την οποία τα δίδυμα νήπια αρχίζουν να αντιλαμβάνονται καλύτερα τις όποιες διακρίσεις και συγκρίσεις γίνονται από το περιβάλλον τους και να εκφράζονται γι' αυτές. Πολλοί είναι οι γονείς διδύμων που ξεχωρίζουν τα παιδιά τους ανάλογα με τη σειρά γέννησης, κάτι το οποίο οι δίδυμοι βρίσκουν δύσκολο αλλά και επίπονο να εξηγήσουν, καθώς γι' αυτούς δεν υπάρχει σειρά γέννησης αφού αντιλαμβάνονται ότι γεννήθηκαν την ίδια ώρα. Ακόμα και οι πιο προσεκτικοί γονείς είναι αναπόφευκτο να κάνουν κάποια στιγμή διακρίσεις. Πρέπει να πούμε ότι το να προτιμούν οι γονείς περισσότερο το ένα από τα δίδυμα νήπια δεν αποτελεί πρόβλημα. Πρόβλημα είναι να το δείχνουν με την πρώτη ευκαιρία ή να το αφήνουν να εννοηθεί και να κυκλοφορεί πίσω από τις πλάτες των παιδιών, τα οποία συχνά ακούν περισσότερα από αυτά που οι γονείς νομίζουν. Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι σημαντικό να γνωρίζει κανείς πόσο ξεκάθαροι είναι οι λόγοι για τους οποίους ο ένας δίδυμος προτιμάται λιγότερο από τον άλλο λόγοι που συχνά κάνουν τους γονείς να νιώθουν ενοχές και στην προσπάθειά τους να ανακουφιστούν από αυτές να καταλήγουν να δίνουν περισσότερες παροχές και προνόμια στον λιγότερο προτιμητέο δίδυμο.

Στην εφηβεία

Η εφηβεία είναι μια εξαιρετικά δύσκολη φάση της ζωής για όλους, διδύμους και μη. Είναι αλήθεια ότι οι γονείς καλούνται να αντιμετωπίσουν ταυτόχρονα τις προκλήσεις δύο εφήβων, καθένας εκ των οποίων έχει τις δικές του αναζητήσεις, πεποιθήσεις και επιθυμίες. Η δυσκολία για τους γονείς εν προκειμένω είναι να τα δουν όλα αυτά στον κάθε δίδυμο όχι σε συνάρτηση με τον άλλο, αλλά σε σχέση με τους άλλους συνομηλίκους τους, και να καταφέρουν να βοηθήσουν τον έφη-

βο να αυτονομηθεί όχι μόνο από τους ίδιους αλλά και από τον δίδυμό του (Μαρκοδημητράκη και συν., 2005. Μαρκοδημητράκη και συν., υπό έκδοση).

Ισότητα σε όλα δεν σημαίνει απαραίτητα δικαιοσύνη. Η αμοιβή των διδύμων έχει αξία για όσα πραγματικά επιτυγχάνονται και η αποδοκimasία έχει νόημα μόνο για την ανάρμοστη συμπεριφορά για την οποία είναι υπεύθυνοι οι ίδιοι. Το να επιβραβεύεται ένας δίδυμος, για να μη στενοχωρηθεί, επειδή ο δίδυμός του πέτυχε κάτι σημαντικό, ενώ αυτός όχι, είναι άδικο για τον αδελφό του, ο οποίος δεν θα έχει πλέον κίνητρο να προσπαθεί, εφόσον οι προσπάθειές του δεν αμείβονται. Ομοίως, αν τιμωρούνται και οι δύο για κάτι για το οποίο ευθύνεται μόνο ο ένας, θα προκύψουν προβλήματα στη σχέση τους, η οποία μπορεί να γίνει πιο ανταγωνιστική καθώς εκείνος που δεν έφταιξε βιώνει το αίσθημα της αδικίας.

Η στάση των γονιών που θέλουν τους δίδυμους εφήβους αναγκαστικά μαζί παντού, για λόγους ασφάλειας αλλά και δικής τους ευκολίας, αποτελεί τροχοπέδη στην προσπάθεια των εφήβων να κάνουν νέες φιλίες, να γνωριστούν με το άλλο φύλο και κατ' επέκταση να αναπτύξουν ισχυρότερους δεσμούς οι οποίοι μπορεί να απειλήσουν τη μοναδικότητα της διδυμίας (Μαρκοδημητράκη, Κουγιουμουτζάκης, & Κοκκινάκη, 2005).

Δεδομένου ότι η εφηβεία αποτελεί μια κρίσιμη καμπή της ζωής για την πορεία που θα χαράξει κανείς επαγγελματικά στο μέλλον, θεωρείται σημαντικό να γίνονται σεβαστές οι επιθυμίες του κάθε δίδυμου, οι οποίες μπορεί να διαφέρουν από εκείνες του άλλου, και να τυγχάνουν της ανάλογης υποστήριξης. Οι συγκρίσεις στις επιδόσεις είναι συχνά αναπόφευκτες, ειδικά όταν οι γονείς βλέπουν ότι ο ένας είναι εξαιρετικά καλός και ο άλλος όχι, και βασιζόμενοι στο σκεπτικό ότι, *αφού είναι δίδυμοι, έχουν τις ίδιες δυνατότητες*, προσδοκούν περισσότερα από το δίδυμο με τις χαμηλές επιδόσεις. Οι περισσότεροι δίδυμοι έφηβοι έρχονται αντιμέτωποι με τέτοια ζητήματα και τις πιο πολλές φορές τα επιλύουν με ομαλό τρόπο (Μαρκοδημητράκη, 2003).

3. Συζήτηση

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται ο ρόλος των γονιών διδύμων και η εμπλοκή τους στην ανατροφή των παιδιών τους. Η διδυμία είναι από μόνη της μια ιδιαίτερη σχέση και αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όταν εξετάζεται σε συνάρτηση με τη γονικότητα. Με την πρόκληση της διδυμίας έρχονται αντιμέτωποι οι γονείς ήδη από την προγεννητική περίοδο. Ακόμα και μια καθ' όλα φυσιολογική διδυμη κύηση προκαλεί περισσότερο άγχος από την κύηση ενός μόνο παιδιού. Ειδικά οι γυναίκες δεν διακατέχονται μόνο από το άγχος των σωματικών αλλαγών, οι οποίες είναι πολύ πιο εμφανείς σε εκείνες που κυοφορούν δίδυμα. Η ιδέα ότι κυοφορούν δύο παιδιά τις φέρνει συχνά αντιμέτωπες με ανάμικτα συναισθήματα. Είτε η διδυμη κύηση βρίσκει τους γονείς απροετοίμαστους είτε ήταν κάτι το αναμενόμενο, καθώς προσπαθούσαν να την επιτύχουν με μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, οι γονείς μπορεί αρχικά να νιώσουν έκπληξη και ενθουσιασμό, αισθήματα τα οποία δεν αποκλείεται να τα διαδεχτεί ο πανικός. Πρόκειται όμως για μια εύλογη ανησυχία, συνηθισμένη κυρίως στις περισσότερες μέλλουσες μητέρες διδύμων. Η συνειδητοποίηση ότι η φάση αυτή δεν είναι δύσκολη μόνο για τις ίδιες αλλά και για τα δίδυμα έμβρυα, τα οποία μοιράζονται τον ίδιο στενό χώρο, μετριάξει το άγχος τους. Τα σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα σκιαγραφούν μια πιο θετική εικόνα: παρόλο που οι περισσότεροι δίδυμοι γεννιούνται μεταξύ 34ης και 38ης εβδομάδας (μόνο 15% γεννιούνται στην ώρα τους), είναι πολλές οι γυναίκες που γεννούν υγιή δίδυμα (Kerkhoff-Gromada, 2007).

Η οικοδόμηση συναισθηματικά υγιών σχέσεων του κάθε γονιού ξεχωριστά με καθένα από τα δίδυμα παιδιά του είναι ιδιαίτερα κρίσιμη. Η φυσική ομοιότητα είναι ένας παράγοντας που παρασύρει τους γονείς και φέρονται στα δίδυμα παιδιά τους ως μονάδα. Αλλά ενώ οι γονείς μπορούν συνήθως να τα ξεχωρίσουν, όσο όμοια και αν είναι στην εξωτερική τους εμφάνιση, δεν συμβαίνει το ίδιο και με τον κοινωνικό τους περίγυρο, που τις περισσότερες φορές δυσκολεύεται να το κάνει, δημιουργώντας τους έτσι πρόβλημα ταυ-

τότητας. Σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα ενισχύουν τη θέση ότι οι δίδυμοι, ακόμα και οι μονοζυγώτες, δεν μοιράζονται ακριβώς το ίδιο γενετικό υλικό, δεν έχουν δηλαδή ίδια γονίδια, ίδιο φύλο, ίδιο φαινότυπο, ίδιο περιβάλλον ανατροφής. Η Piontelli (2002) αναφέρει περιπτώσεις μονοζυγωτικών διδύμων διαφορετικού φύλου, των οποίων η συμπεριφορά ήδη από την ενδομήτρια ζωή εμφανίζεται διαφορετική. Από την εξέταση μέσω υπερήχων κάποια δίδυμα έμβρυα φαίνονται να καταλαμβάνουν περισσότερο χώρο, είναι πιο κινητικά και επιζητούν περισσότερο την απτική επαφή μέσα από τα τοιχώματα των αμνιακών σάκων. Αυτά τα εντυπωσιακά ευρήματα σχημάτων συμπεριφοράς ήδη από την εμβρυϊκή ζωή επιβεβαιώνουν ότι οι δίδυμοι είναι όμοιοι και διαφορετικοί, αλλά όχι ταυτόσημοι. Επιβεβαιώνουν επιπλέον τις γονικές πρακτικές που ενισχύουν τη διαφορετικότητα του κάθε δίδυμου και την ανάπτυξη τους ως ξεχωριστών προσωπικοτήτων.

Ένα άλλο ζήτημα σημαντικό στη ζωή των διδύμων, το οποίο απασχολεί τους γονείς μετά τη γέννησή τους, είναι ο δεσμός που θα αναπτύξουν οι ίδιοι με καθένα από τα δίδυμα βρέφη τους. Παλαιότερα οι Klaus και Kennell (1982, στο Minde, Corter, & Goldberg, 1984) υποστήριξαν ότι εάν μετά τη γέννησή τους ο ένας δίδυμος πρέπει να παραμείνει σε μονάδα εντατικής φροντίδας, είναι σημαντικό να δίνεται και στους δύο ταυτόχρονα η ευκαιρία να αναπτύξουν δεσμό με τους γονείς τους πηγαίνοντας στο σπίτι την ίδια ημέρα. Λίγο αργότερα οι Minde και συνεργάτες (1984) διαφώνησαν με αυτή την άποψη και υποστήριξαν ότι κάτι τέτοιο δεν είναι απαραίτητο, δεδομένου ότι οι μητέρες μπορεί να αλλάζουν προτιμήσεις για τα δίδυμα βρέφη τους καθώς αυτά αναπτύσσονται. Αρκετά χρόνια μετά η Woodward (1998) μίλησε για τρία «προβληματικά είδη δεσμού»: στην πρώτη περίπτωση οι δίδυμοι δένονται μεταξύ τους σχηματίζοντας μια ισχυρή «μονάδα» στη δεύτερη περίπτωση η μητέρα δένεται με το ένα δίδυμο βρέφος και στην τρίτη περίπτωση η μητέρα δένεται με το ένα δίδυμο βρέφος και ο πατέρας με το άλλο. Η προβληματικότητα των παραπάνω ειδών δεσμού, σύμφωνα με την Woodward (1998), έγκειται στα εξής: στην πρώτη

περίπτωση δεν ενισχύεται η αίσθηση του εαυτού και οι δίδυμοι δεν αναπτύσσουν μια ξεχωριστή ταυτότητα, στη δεύτερη περίπτωση ενισχύεται η σύγκριση μεταξύ των διδύμων, με όποιες αρνητικές επιπτώσεις μπορεί να έχει στη δίδυμη σχέση, στην τρίτη περίπτωση ενισχύεται ο διχασμός όχι μόνο των διδύμων αλλά και γενικά των σχέσεων των μελών της οικογένειας.

Σε παρόμοια είδη δεσμού αναφέρεται σε πρόσφατη εργασία της η Kerkhoff-Gromada (2007). Το πρώτο είδος δεσμού που προτείνει, ο *δεσμός των διδύμων μεταξύ τους ως μονάδα*, ενέχει τον κίνδυνο να καθυστερήσει πολύ τη διαδικασία αυτονομήσής τους. Το δεύτερο είδος δεσμού, ο *δεσμός κατά προτίμηση*, βάζει ουσιαστικά στο περιθώριο τον δίδυμο που μένει μακριά από το οικογενειακό περιβάλλον για λόγους υγείας. Τέλος, το τρίτο είδος δεσμού, ο *δεσμός εναλλάξ*, αρχικά με το ένα και έπειτα με το άλλο δίδυμο βρέφος, μόνο προβλήματα μπορεί να δημιουργήσει στις σχέσεις των διδύμων. Ειδικά ως προς το πρώτο είδος δεσμού, όταν η μητέρα αντιμετωπίζει τους διδύμους από την αρχή της ζωής τους ως μονάδα, οι επιπτώσεις τόσο στη σχέση μεταξύ των ίδιων των παιδιών όσο και στη σχέση καθενός με τη μητέρα θα είναι αρνητικές. Ο ανταγωνισμός ανάμεσά τους για το ποιος θα κερδίσει το περίσσιο ενδιαφέρον και την επιπλέον φροντίδα της εντείνεται. Ο χωρισμός τους σε αυτήν την περίπτωση αποφεύγεται σχεδόν πάντα, είτε πρόκειται για μια απλή έξοδο, είτε για την τοποθέτησή τους σε διαφορετικά δωμάτια και αργότερα σε διαφορετικές τάξεις. Ακόμα και όταν κρίνεται αναγκαίος για λόγους υγείας, ο χωρισμός αυτός γίνεται με εξαιρετικά μεγάλη δυσκολία και είναι επώδυνος για όλους και κυρίως για τους διδύμους. Πίσω από αυτή την επίμονη αντιμετώπιση των διδύμων ως μονάδα μπορεί να κρύβεται αφενός η ανάγκη της μητέρας να είναι ακριβοδίκαιη στη φροντίδα και την αγάπη της προς τα παιδιά της, και αφετέρου η προσπάθειά της να μη νιώσει ο ένας από τους δύο μειονεκτικά ή αδικημένος. Από την άλλη πλευρά ωστόσο υπάρχει ο κίνδυνος κανένας δίδυμος να μη λάβει έπαινο και επιβράβευση αν επιτύχει κάτι καλύτερο από το δίδυμό του, επειδή η μητέρα θα φο-

βάται μήπως στενοχωρηθεί ο άλλος. Με αυτό τον τρόπο όμως πετυχαίνει να συμβεί ακριβώς το αντίθετο από αυτό που επιθυμεί, κάνοντας τον ανταγωνισμό και τη ζήλια μεταξύ τους ακόμα μεγαλύτερα.

Αναφορικά με τον κατά προτίμηση δεσμό, πρέπει να επισημάνουμε ότι πολλές φορές η έγνοια των γονιών στρέφεται αναγκαστικά στη φροντίδα του διδύμου που αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα υγείας, όχι όμως και στη δημιουργία ενός συναισθηματικού δεσμού μαζί του. Από την άλλη, όλο το βάρος και η έγνοια των γονιών πέφτουν στο δίδυμο που τα κατάφερε καλύτερα ως προέκταση των προσδοκιών τους ότι τα κατάφεραν καλά οι ίδιοι. Παρόλο που, όπως προαναφέρθηκε, το βρέφος το οποίο επιστρέφει λίγο αργότερα, υγιές πλέον, στην οικογένειά του δεν αποκλείεται να ανακτήσει το χαμένο έδαφος και να αναπτύξει με τους γονείς έναν εξίσου ισχυρό δεσμό, δεν πρέπει να μην αποκλειστεί εξαρχής από αυτή τη διαδικασία. Το βρέφος που παραμένει στο νοσοκομείο έχει επίσης ανάγκη το χάδι και την αγκαλιά των γονιών του, ή και του διδύμου του, όταν περνάει δύσκολες ώρες. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου η αγκαλιά του υγιούς διδύμου στον αδύναμο αδελφό, ως συνέχεια της στενής επαφής τους ενδομητρίως, αποδεικνύεται ευεργετική και σωτήρια ακόμα και για την ίδια τη ζωή του παιδιού (<http://www.dideftn.gr/axies/agalia.pdf>).

Τέλος, όσον αφορά τον εναλλάξ δεσμό, θα λέγαμε ότι κανένα παιδί, και πολύ περισσότερο ένα βρέφος, δεν μπορεί να κατανοήσει ότι κάποτε τελειώνει η περίοδος χάριτος κατά τη διάρκεια της οποίας είχε τη δυνατότητα να απολαμβάνει τα προνόμια μιας καλής σχέσης, με το ενδιαφέρον και τη φροντίδα του ενός ή του άλλου γονιού στραμμένη αποκλειστικά σε αυτό, και ότι στο εξής θα μένει στο περιθώριο καθώς η φροντίδα πρόκειται να εστιαστεί στον άλλο δίδυμο. Είναι βέβαιο ότι μια τέτοια κατάσταση θα του προκαλέσει έντονο άγχος και δυσaréσκεια, τα οποία σε αυτή τη φάση της ζωής μπορεί να λειτουργήσουν ως εμπόδιο στην ανάπτυξή του. Ο Winnicott (1978) αναφέρει ότι η αποκλειστική φροντίδα του ενός διδύμου από τη μητέρα και του άλλου από έναν άλλο φροντιστή (γιαγιά ή παραμάννα) έχει

αρνητικές επιπτώσεις στη συναισθηματική ανάπτυξη και των δύο διδύμων. Αυτός ο διαχωρισμός αρμοδιοτήτων μπορεί να δημιουργήσει αισθήματα ζήλιας τόσο στο δίδυμο που μεγαλώνει χωρίς τη φροντίδα της μητέρας του, γιατί αυτή θα του λείπει, όσο και στο δίδυμο που έχει την αποκλειστική της φροντίδα, εάν αυτή δεν είναι εξίσου καλή και περιποιητική με την τροφή που έχει αναλάβει την ανατροφή και τη φροντίδα του άλλου διδύμου.

Είναι πολύ σημαντικό να επισημάνουμε ότι δεν υπάρχουν έτοιμες συνταγές για το πού και πόσο πρέπει να στρέφεται το ενδιαφέρον και η προσοχή των γονιών. Οι παράγοντες που κρίνεται σκόπιμο να προσδιορίζουν το βάρος μιας τέτοιας επιλογής είναι οι ιδιαίτερες ατομικές ανάγκες του κάθε διδύμου, η ιδιοσυγκρασία τους και οι διαφορετικές προτιμήσεις τους. Ο σεβασμός στη διαφορετικότητα αποτελεί το απαραίτητο κριτήριο για τη στάση που πρέπει να υιοθετήσουν οι γονείς, και όχι η δική τους ευκολία ή η ανάγκη τους για συναισθηματική ικανοποίηση και απενοχοποίηση.

Η Ainsworth (1968), περιγράφοντας την πορεία ανάπτυξης του δεσμού μητέρας-βρέφους, κάνει λόγο για την *προ του δεσμού φάση*, την οποία η ίδια προσδιορίζει χρονικά από τη στιγμή της γέννησης έως τον πρώτο ενάμιση μήνα, ενώ ο Rubin (1977) υποστηρίζει ότι ο δεσμός ξεκινά πριν από τη γέννηση και εξελίσσεται στην ιδιαίτερη σχέση της μητέρας με το βρέφος της μεταγεννητικά. Η Van der Zalm (1995) επισημαίνει ότι υπάρχουν κάποιες μαρτυρίες γυναικών που κυφορούν δίδυμα, σύμφωνα με τις οποίες οι εν λόγω μέλλουσες μητέρες βιώνουν εντελώς διαφορετικά τη διαδικασία ανάπτυξης αυτού του δεσμού σε σχέση με τις μέλλουσες μητέρες μη διδύμων βρεφών. Δεν υπάρχουν πάντως σχετικές συστηματικές μελέτες που να επιβεβαιώνουν αυτό το εύρημα (Μαρκοδημητράκη, υπό έκδοση). Η σχέση μεταξύ διδύμων είναι ιδιαίτερη και ξεχωριστή. Ίσως όμως πρέπει να εξετάσουμε με μεγαλύτερη προσοχή αυτό που και η Friedman (2008) πολύ εύστοχα επισημαίνει, ότι η πιο σημαντική όψη της ανάπτυξης ενός παιδιού κατά τα πρώτα βήματα της ζωής του είναι η σχέση του με

το γονιό και όχι η ενδομήτρια επικοινωνία του με έναν συνομήλικο Άλλο.

Τεράστιο ερευνητικό κενό υπάρχει στο ζήτημα του ανταγωνισμού και της συνεργασίας στους διδύμους κατά τη βρεφική ηλικία. Τα σχετικά ερευνητικά δεδομένα είναι ελάχιστα (Deboer, 1984. Noller, Blakeley-Smith, & Conway, n.d. Piontelli, 1992), αλλά και αυτά δεν παρέχουν στοιχεία για το ρόλο των γονιών στη διαμόρφωση/ένισχυση συνεργατικών ή ανταγωνιστικών συμπεριφορών στη σχέση των διδύμων παιδιών τους. Προηγούμενη πρόσφατη έρευνά μας σε διζυγωτικά βρέφη ηλικίας 6-10 μηνών (Markodimitraki & Kornilaki, 2009) έδειξε ότι δεν υπάρχουν διαφορές στη συνεργασία σε ζεύγη διζυγωτικών διδύμων ίδιου φύλου και στη συνεργασία σε ζεύγη διζυγωτικών διδύμων διαφορετικού φύλου. Ελάχιστα ήταν οι περιπτώσεις όπου δεν υπήρξε συνεργασία ενός διδύμου με τον άλλο, και αυτός που δεν ήθελε να συνεργαστεί ήταν πάντα ο δευτερότοκος, χωρίς όμως να επιδεικνύει ανταγωνιστικότητα. Οι Markodimitraki και Kornilaki (2009) υποστηρίζουν ότι η μη υπακοή τους σε ό,τι προσπαθεί να τους επιβάλει ο διδυμός τους, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν θέλουν να συνεργαστούν, μπορεί να αντανάκλα το διαφορετικό τρόπο με τον οποίο τα τελευταία χρόνια οι γονείς προσεγγίζουν τη διδυμία. Στις μέρες μας φαίνεται ότι οι πεποιθήσεις των γονιών για την ανατροφή των διδύμων παιδιών τους τείνει να βασίζεται στη λογική ότι οι μικροί αποχωρισμοί, στο πλαίσιο της οικογένειας και αργότερα του σχολείου, συμβάλλουν στην ανεξαρτητοποίηση και την αυτονόμησή τους. Γι' αυτό και από πολύ μικρά τα ενισχύουν να κάνουν αυτό που τους αρέσει ανεξάρτητα από το διδυμό τους.

Η αντιζηλία στα δίδυμα αδέρφια, όπως άλλωστε και στα μη δίδυμα, είναι ως ένα βαθμό αναμενόμενη. Τα προβλήματα που μπορεί να προκαλέσει η αντιζηλία στη δυναμική της οικογένειας αλλά και στη δυναμική της διδυμης σχέσης μπορούν να αποφευχθούν αν το κάθε διδυμο παιδί αντιμετωπίζεται ως άτομο με δική του ταυτότητα και αν διευκολυνθεί να αναδείξει τα ταλέντα του, να επιδιώξει όσα επιθυμεί και να διαμορφώσει τις διαπροσωπικές σχέσεις που θέλει το ίδιο,

χωρίς αυτό να βλάπτει τη διδυμη σχέση. Η ετικετοποίηση δεν βοηθά σε καμιά περίπτωση, καθώς οι δίδυμοι εκμεταλλεύονται τους χαρακτηρισμούς που τους προσδίδουν οι γονείς τους για να προβάλουν εντονότερα κάποιες θετικές ή αρνητικές πλευρές του χαρακτήρα τους, προσελκύοντας την προσοχή των άλλων. Το κλειδί είναι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Gottesman (2008, σ. 137), «να ανταποκρινόμαστε στις διαφορές που έχουν και όχι να δημιουργούμε εμείς αυτές τις διαφορές». Ο χρόνος που χρειάζεται ο κάθε διδυμος με τον κάθε γονιό χωριστά ή και με τους δύο μαζί μπορεί να τονώσει την αυτοπεποίθησή του και να τον κάνει ναιώσει περισσότερο ασφαλής και σίγουρος για την αγάπη και την προσοχή τους. Σε κάθε περίπτωση πάντως, καλό είναι οι δίδυμοι να κατανοήσουν ότι δεν είναι δυνατόν να έχουν πάντα την ίδια αντιμετώπιση και ότι είναι αναγκαίος ο καθορισμός ορίων στη σχέση καθενός τους με τους γονείς όσο και σε αυτήν με το διδυμό τους. Η ελευθερία στις επιλογές του κάθε διδύμου, και στο βαθμό που δεν θίγεται η ελευθερία του άλλου, αποτελεί προϋπόθεση για τη διαμόρφωση της ταυτότητάς του. Μια τέτοια αντίληψη είναι πιο εύκολο να γίνει αποδεκτή όταν έχει προηγηθεί συζήτηση από όλες τις πλευρές για τους κανόνες και τα όρια, τα οποία πρέπει να είναι προϊόν κοινής αποδοχής. Η ανάδειξη της διαφορετικότητας και η έμφαση στις θετικές πλευρές της προσωπικότητας του κάθε διδύμου μετριάζουν τον ανταγωνισμό και τις αντιζηλίες.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι πολύ σημαντικό τα πρόσωπα που εμπλέκονται στην ανατροφή των διδύμων παιδιών να παρέχουν το υποστηρικτικό πλαίσιο που θα τους δώσει τη δυνατότητα να αναπτυχθούν ως ξεχωριστά άτομα και ως τέτοια να απολαύσουν την ανάπτυξή τους αλλά και τις διαφορετικές εμπειρίες τους με καθέναν από τους γονείς. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο δεν είναι αρκετό να αποφεύγεται η ομοιότητα στην εξωτερική τους εμφάνιση, για παράδειγμα στο ντύσιμο ή το χτένισμα, ή να τους δοθούν πολύ διαφορετικά ονόματα. Αυτό που χρειάζεται είναι να αλλάξει ολόκληρη η φιλοσοφία γύρω από τη γονικότητα στους διδύ-

μους και οι δίδυμοι να έχουν την αίσθηση ότι μεγαλώνουν ως διαφορετικά παιδιά που απλώς έτυχε να γεννηθούν την ίδια χρονική στιγμή, καθώς η διαφορετικότητά τους μπορεί να γίνει αντιληπτή ήδη από την ενδομήτρια ζωή τους. Όσο πιο νωρίς συμβεί αυτό, τόσο πιο εύκολο θα είναι για τα δίδυμα παιδιά να θεωρήσουν και αυτά, ήδη από την αρχή της ζωής τους, τον εαυτό τους ως ξεχωριστή και μοναδική προσωπικότητα.

Η αυτονόμηση του κάθε δίδυμου από τον άλλο δεν χρειάζεται να γίνει στην εφηβεία, ώστε να αποτελέσει ένα επιπλέον πρόβλημα σε μια ήδη επιβαρημένη συνθήκη. Αν η διαδικασία αυτονόμησης και διαμόρφωσης της προσωπικότητας λάβει χώρα από την αρχή της ζωής, τότε οι δίδυμοι θα ασχοληθούν πολύ λίγο με αυτό το ζήτημα στην εφηβεία, και οι σχέσεις με τον εαυτό, τους γονείς, το άλλο φύλο και τους φίλους θα διαμορφωθούν χωρίς να στιγματίζουν τη διδυμία και να προσβάλουν τη μοναδικότητά και την ιδιαιτερότητά της.

Η επαφή των γονιών, και κυρίως της μητέρας, με άλλους γονείς διδύμων με σκοπό την ανταλλαγή εμπειριών μπορεί να είναι πολύ ωφέλιμη για τους μελλοντικούς γονείς, καθώς μειώνει το φόβο και το άγχος όχι μόνο του τοκετού αλλά και της μετέπειτα κατάστασης. Δυστυχώς στην Ελλάδα δεν υπάρχει ένας σύλλογος ή ένας οργανισμός για τους διδύμους και τους γονείς τους, μια πολύ σημαντική έλλειψη τη στιγμή που κάτι τέτοιο στην Ευρώπη αλλά και σε όλο τον υπόλοιπο κόσμο είναι πολύ διαδεδομένο. Στις μέρες μας διεθνείς οργανισμούς για γονείς διδύμων και πολυδύμων συναντάμε στην Αγγλία (TAMBA), τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Ισπανία, τη Σουηδία, τη Φινλανδία και την Ιρλανδία, καθώς και στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, τον Καναδά, τη Νότια Αφρική (SAMBA), την Αυστραλία (AMBA), τη Νέα Ζηλανδία, την Ιαπωνία και άλλες (Kerckhoff-Gromada, 2007). Πολλοί από αυτούς αριθμούν χιλιάδες μέλη και η συμβολή τους στην αντιμετώπιση των ζητημάτων που απασχολούν τους διδύμους και τους γονείς τους είναι εξαιρετικά χρήσιμη. Η ελληνική πραγματικότητα έχει ουσιαστική ανάγκη από στήριξη των οικογενειών με δίδυμα παιδιά μέσα σε ένα οργανωμένο πλαι-

σιο, όπου θα επιλύονται τα προβλήματα της διδυμίας και θα αναδεικνύονται τα πλεονεκτήματά της με απόλυτο σεβασμό στη διδυμη φύση. Μέσα από μια τέτοια προοπτική η διπλή πρόκληση «γονικότητα και διδυμία» θα πάψει πλέον να αποτελεί πηγή άγχους για τους γονείς.

Βιβλιογραφία

- Ainsworth, M.D.S. (1968). Object relations, dependency, and attachment: A theoretical review of the infant-mother relationship. *Child Development*, 40, 969-1025.
- Ananth, C.V., Joseph, K.S., & Smulian, J.C. (2004). Trends in neonatal mortality rates in the United States, 1989 through 1999: Influences of birth registration and obstetric intervention. *American Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 190, 1313-1321.
- Buckler, J.M.H. (1999). Growth and development of twins. In A.C. Sandbank (Ed.), *Twin and triplet psychology* (pp. 143-166). London: Routledge.
- Cooperstock, M.S., Tummaru, R., Bakewell, J., & Schramm, W. (2000). Twin birth weight discordance and risk of preterm birth. *American Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 183 (1), 63-67.
- Deboer, M. (1984). Competition for toys in 9-11 month old boy-girl twins. *Infant Behavior and Development*, 7 (1), 90.
- Eaves, L. J., & Last, K. A. (1980). Assessing empathy in twins from their mutual perception of social attitudes. *Journal of Personality and Individual Differences*, 1, 174-176.
- Fertility regulator looks to reduce the risks of IVF treatment (2005). Ανάσωση 24 Ιουνίου 2011, από <http://www.hfea.gov.uk/675.html>.
- Friedman, J.A. (2008). *Emotionally healthy twins*. USA: De Capo Press.
- Friedrich, E., & Rowland, C. (1983). *The twins' handbook: From pre-birth to first schooldays- a parents' guide*. London: The Guernsey Press Company.
- Garite, T.J., Clark, R.H., Elliott, J.P., & Thorp, J.A. (2004). Twins and triplets: The effect of plurality and growth on neonatal outcome compared with singleton infants. *American Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 191, 700-707.

- Gordon, C.S. (2005). Estimating risks of perinatal death. *American Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 192, 17-22.
- Gottesman, K. (2008). *Raising twins after the first year*. Philadelphia: Perseus.
- Grimal, P. (1991/1951). *Λεξικό της ελληνικής και ρωμαϊκής μυθολογίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Hay, D.A., & Preedy, P. (2006). Meeting the educational needs of multiple birth children. *Early Human Development*, 82, 397-403.
- Heim, S.M. (2007). *It's Twis!: Parent-to-parent advice from infancy through adolescence*. U.S.: Hampton Roads.
- <http://www.didefth.gr/axies/agalia.pdf>
- Kerkhoff-Gromada, K. (2007). *Mothering multiples*. USA: La Leche League International.
- Klaus, M. H., & Kennell, J. H. (1982). *Parent-infant bonding*. St. Louis, MO: Mosby.
- Kugiumutzakis, G., Kokkinaki, Th., Markodimitraki, M., & Vitalaki, E. (2005). Emotions in early mimesis. In J. Nadel & D. Muir (Eds.), *Emotional Development* (pp. 161-182). Oxford: Oxford University Press.
- Lage, C. (2006). *Twinspiration: Real-life Advice from Pregnancy Through the first Year (for parents of twins and multiples)*. Lanham MD: Taylor Trade Publications.
- Lyons, E. (2007). *Ready or not... Here we come!: The real experts' guide to the first year with twins*. U.S.A.: Finn-Phyllis Press, Inc.
- Μαρκοδημητράκη, Μ. (2003). *Η ψυχολογία των διδύμων. Μίμηση και συναισθήματα σε ένα ζεύγος ετεροζυγωτικών διδύμων*. Διδακτορική Διατριβή. Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών. Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Μαρκοδημητράκη, Μ., Κουγιουμουτζάκης, Γ., & Κοκκινάκη, Θ. (2005). Όψεις της ανάπτυξης των διδύμων. *Ψυχολογία*, 12 (2), 133-152.
- Markodimitraki, M. (2010). *The impact of short separations at home and school on twin pre-schoolers*. In R. Zukauskienė (Ed.), *Proceedings of the XIV European Conference on Developmental Psychology* (pp. 209-304). Bologna: Medimond International Proceedings.
- Μαρκοδημητράκη, Μ. (υπό έκδοση). Κοινοί θάνατοι διδύμων Στο Γ. Νικολακάκης (Επιμ. έκδ.). *Το αβέβαιον του θανάτου*. Ηράκλειο: Εκδόσεις Δοκιμάκης.
- Μαρκοδημητράκη, Μ. (υπό έκδοση). Οι δίδυμοι ως έμβρυα και βρέφη. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (Επιμ. έκδ.), *Ανάπτυξη και συν-ανάπτυξη στη βρεφική και τη νηπιακή ηλικία*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Μαρκοδημητράκη, Μ., & Κουγιουμουτζάκης, Γ. (2005). Διεπιστημονική θεώρηση της εγκυμοσύνης των διδύμων. *Ψυχολογία*, 12 (2), 115-132.
- Markodimitraki, M., & Kyriotaki, M. (2008). *Examining the Physical Difficulties experienced by Twins in Greece*. Paper presented at the XXIX International Congress of Psychology, July 20-25, ICC Berlin, Germany.
- Markodimitraki, M., & Kornilaki, E. (2010). *Cooperative and competitive attitudes in 6-to 10-month-old twins*. In R. Zukauskienė (Ed.), *Proceedings of the XIV European Conference on Developmental Psychology* (pp. 305-310). Bologna: Medimond International Proceedings.
- Μαρκοδημητράκη, Μ., Κοκκινάκη, Θ., & Κουγιουμουτζάκης Γ. (2002α). Η ψυχολογία των σιαμαίων διδύμων (Μέρος Πρώτο). *Παιδί και Έφηβος. Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία*, 4 (1), 71-86.
- Μαρκοδημητράκη, Μ., Κοκκινάκη, Θ., & Κουγιουμουτζάκης Γ. (2002β). Η ψυχολογία των σιαμαίων διδύμων (Μέρος Δεύτερο). *Παιδί και Έφηβος. Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία*, 4 (1), 87-111.
- Μαρκοδημητράκη, Μ., Κουγιουμουτζάκης, Γ., & Κοκκινάκη, Θ. (2005). Όψεις της ανάπτυξης των διδύμων. *Ψυχολογία*, 12 (2), 133-152.
- Μαρκοδημητράκη, Μ., Τσούρτου, Β., & Κουγιουμουτζάκης, Γ. (υπό έκδοση). Ανάπτυξη και εκπαίδευση διδύμων. Στο Η. Μπεζεβέγκης & Χ. Χατζηχρήστου (Επιμ. έκδ.), *Ψυχο-παιδιά*. Αθήνα: Πεδίο.
- Minde, K. Corter, C., & Goldberg, S. (1984). The contribution of twinship and health to early interaction and attachment between premature infants and their mothers. In J. D. Call, E. Galenson & R. T. Tyson (Eds.), *Frontiers of infant psychiatry, Vol. II*, (pp. 160-175). N.Y.: Basic Books.
- Noller, P., Blakeley-Smith, A., & Conway, S. (n.d.). *Comparison and competition in sibling and twin relationships: a self-evaluation maintenance perspective*. University of Queensland.
- Olivennes, F., Golombok, S., Ramogida, C., Rust, J., & Follow-Up Team (2005). Behavioral and cognitive development as well as family functioning of twins conceived by assisted

- reproduction: findings from a large population study. *Fertility and Sterility*, 84 (3), 725-733.
- Παπαληγούρα, Ζ. (2001). Η ανάπτυξη των παιδιών που γεννιούνται με υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. *Παιδί και Έφηβος. Ψυχική Υγεία και Ψυχολογία*, 3 (2), 11-22.
- Piontelli, A. (1992). *From fetus to child: an observational and psychoanalytic study*. Brighton, New York (NY): Bruner-Routledge Books.
- Piontelli, A. (1999). Twins in utero: temperament development and intertwin behaviour before and after birth. In A. C. Sandbank (Ed.), *Twin and triplet psychology* (pp. 7-18). London: Routledge.
- Piontelli, A. (2002). *Twins. From fetus to child*. London: Routledge.
- Piontelli, A. (2008). *Twins in the world*. N.Y.: Palgrave MacMillan.
- Preedy, P. (1999). Meeting the educational needs of pre-school and primary aged twins and higher multiples. In A. C. Sandbank (Ed.), *Twin and triplet psychology* (pp. 70-99). London: Routledge.
- Riese, M.L. (2003). Newborn temperament and sudden infant death syndrome: A comparison of victims and their co-twins. *Applied Developmental Psychology*, 23, 643-653.
- Rubin, R. (1977). Binding-in in the post-partum period. *Maternal-Child Nursing Journal*, 6 (2), 67-75.
- Sandbank, A.C. (1999). *Twin and triplet psychology*. London: Routledge.
- Segal, N.L. (1984). Cooperation, competition and altruism within twin sets: A reappraisal. *Ethology and Sociobiology*, 5, 163-177.
- Thorpe, K. (2003). Twins and friendship. *Twin Research*, 6 (6), 532-535.
- Thorpe, K. & Dandy, S. (2006). Compromised or competent: Analyzing twin children's social worlds. *Twin Research and Human Genetics*, 9 (1), 90-94.
- Winnicott, D. (1978/1964). *Το παιδί, η οικογένεια και ο εξωτερικός κόσμος*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Woodward, J. (1998). *The lone twin. Understanding twin bereavement and loss*. London: Free Association Books.
- Zahn-Waxler, C., Robinson, J.L., & Emde, R.N. (1992). The development of empathy in twins. *Developmental Psychology*, 28 (6), 1038-1047.
- Van der Zalm, J. E. (1995). The perinatal death of a twin. Karla's story of attaching and detaching. *Journal of Nurse-Midwifery*, 40 (4), 335-341.

Parenthood and Twinship: A double challenge

MARIA MARKODIMITRAKI¹

ABSTRACT

In the present paper the transition to parenthood of twins and the developmental process of the relationship between parents and their twins from the prenatal period up to adolescence are described and discussed. Our interest is focused on the distinctiveness of this relationship and the issues arising in every developmental step of twins. It is a double challenge for parents. On the one hand they should respond effectively to their role as parents and on the other hand they should simultaneously face the needs of two different children, with all the difficulties involved. In the present work the significance of the twins' differentiation by their parents while they are still in the prenatal period, is emphasized as it is an important issue for the prevention of comparison, tension or jealousy that are harmful to the twin bond. The realisation that every twin child is different brings out the developmental advantages of twinship (companionship, empathy, cooperation etc) and diminishes the stereotypical view summarized in the phrase "for problem see twin", which is being questioned by contemporary naturalistic studies on the subject. Identifying the developmental advantages of twinship is a critical factor for the growth of emotionally healthy twins who respect and appreciate themselves and their relationship.

Keywords: Twins, Twinship, Development, Parenthood, Parents of twins.

1. *Address:* Assistant Professor of Psychology, Department of Preschool Education, University of Crete 74100, Gallos, Rethymnon, Greece. Tel.: +30 2831077693. Fax: +3028310 77654. E-mail: markodim@edc.uoc.gr